

„ТЕГЛОТО МИ Е МОЯТА ЛЮБОВ”,
ИЛИ РАЗСЪЖДЕНИЯ ВЪРХУ ЕДНА МИСЪЛ НА АВГУСТИН

МИХАЕЛА ШАНОВА

Независимо от това, че „Изповеди” е произведение, което доста често е било обект на философски анализи от страна на различни изследователи на творчеството на Аврелий Августин, в него могат да се открият текстове, които съдържат твърде интересни идеи и почти не са коментирани в изследователската литература. Такъв със сигурност е текстът на последната XIII книга. В него християнският мислител в една художествено-поетична и енигматична форма изказва една мисъл, която, според нас, отразява крайният резултат от чисто философските дирения на автора до момента и, едновременно с това, представлява програма за бъдещите му философски, етически, социални и богословски търсения и разработки:

*Теглото ми е моята любов –
тя ме носи, накъдето и да се нося.¹*

Тази мисъл на Августин, по наше мнение, може да се разглежда като свързващо звено между онтологическите, гносеологическите, етическите и философско-историческите му възгледи, които са обвързани с християнско-теологическите му идеи и светоглед. В нея, по един логически непротиворечив и текстуално изящен начин авторът излага една от централните си идеи за мястото на човека в Божието творение, което, макар и да е определено, не детерминира човешката пасивност и безотговорност, поради фаталната си предопределеност, а, напротив, изисква активността на човека в своите мисли и действия, чрез свободната му воля, която непрекъснато изисква от него взимането на решения и го прави отговорен за тях.

Въведение

Разбирането на горната мисъл на Августин се оказва невъзможно извън контекста както на цялостното съдържание на XIII книга, така и на част от неговите произведения предшествващи „Изповеди” и появилите се след тях.

Тринадесета книга на „Изповеди” е втората по дължина в това произведение след X книга. В нея Августин се впуска в един интересен анализ на първите седем дни от сътворението на света, в които коментира загадките и алегиите в Светото Писание. Освен това, в нея присъства едно своеобразно продължение на интерпретацията на началните строфи на книга Битие, глава 1, строфи 2 – 31, започната в XII книга на „Изповеди”. Квинтесенция на тази интерпретация е опитът на Августин да покаже силата на Бог, неговата мъдрост и любовта му към своето творение чрез силата на неговия дух. Въпреки това обаче, книгата няма чисто и само богословски характер, а представлява една сложна смес от богословски, философски и етически проблеми, които са представени в един метафоричен стил. Тук можем да срещнем също и проблемите на креационизма и философската антропология. Не на последно място трябва да споменем и това, че в текста може да бъде открита и обвързаност с гносеологическата проблематика и, в частност, обвързаност с проблема за истината.

Интерес представлява и формата, под която Августин представя съдържанието на своя анализ в XIII книга. Той най-често задава въпроси, част от които имат реторичен характер, след което търси техните отговори, предлагайки различни варианти за решаването им, стигайки, в крайна сметка до истинното (правилното) за него решение.

Освен това трябва да се спомене още, че редица историци на философията определят „Изповеди” на Августин като последното му чисто философско произведение. И това не е чудно, като се имат предвид две важни обстоятелства. Първото, се отнася до това, че мислителят започва своето творческо развитие от философията, която използва като теоретичен фундамент и логически инструмент за опознаване, убеждаване и развитие на християнските си възгледи и в този смисъл, завършването на процеса на преориентация на Августин към християнството и окончателното му приемане като негово вътрешно убеждение бележи и края на чисто философското му творчество. Не случайно на два пъти използваме израза „чисто философско”, защото и в по-нататъшното си творческо развитие Августин разработва сериозни философски проблеми, но те вече не са във фокуса на неговото внимание и творчество, а елемент от цялостната му теоретична християнска визия.

Второто обстоятелство, е свързано с това, че „Изповеди” разширява кръга от теоретични интереси на техния автор, който далеч надхвърля рамките на философията и сериозно навлиза в полето на поредица от други духовни области на знанието, сред които на първо място стои богословието. Поставените тук проблеми се превръщат в широкомащабен „план” за бъдещи разработки, значителна част от които Августин ще реализира в годините след написването на „Изповеди”.

Описанието на сътворението

Връщайки се към съдържанието на XIII книга на „Изповеди” ще открием, че едно от първите неща, на които се натъкваме в него, е описанието на сътворението. Това, разбира се, не е първото произведение, в което Августин концентрира своето внимание върху проблема за съществуващото и неговият Създател. Достатъчно е да споменем такива произведения като „За реда” или „За Троицата”, за да се убедим, че този проблем не е нов за Августин към момента на написването на „Изповеди”. Новото е в това, че ако в предшестващите си работи Августин, поставяйки тази проблематика на дневен ред, се опитва да анализира и реши един конкретен проблем, то в „Изповеди” тя е вече глобална и едновременно с това е насочена към разкриване на мястото, ролята, моралът, свободата на волята и решенията на човека в контекста на сътворения от Бога свят. А това е вече програма за бъдещи разработки.

Антични влияния

За да бъде анализът възможно по-прецизен е необходимо да споменем още едно важно обстоятелство, без включването на което трудно ще разберем споменатата мисъл. То се отнася до философските влияния, които изпитва мислителят. Те със сигурност имат своите корени в античното духовно наследство, но ако трябва да бъдем по-точни, непременно трябва да споменем за влиянието, което Августин изпитва от философията на Платон и неоплатониците. Тук нямаме намерение да изброяваме всички идеи, които Августин заимства и преработва в християнски дух от античните мъдреци, а е достатъчно само да споменем например за достигането от човека до блаженството, до Бога като висша ценност за Платон.

Издигането на тази ценност в ранг на висша ценност води Платон до убедеността, че да бъдеш философ, означава да обичаш Бога. Аналогично е и становището на Августин, разбира се, преформулирано в християнски дух, а именно идеята му за това, че целта на човешкото съществуване е в издигането на човека към Бога, с цел изкупване на греховете му. Крайната форма на небитийността е грехът. Ала какво друго е грехът, освен заблуждение – непознаване или пренебрегване на Бога, отстъпление от богоустановения онтологически порядък. Заблуждението е агресия на небитието в човешката екзистенция.² Изобщо, Августин се придържа към концепцията на древните автори в сферата на етиката, при която моралът се разглежда като стремеж към върховното благо. Това благо ние търсим за самите себе си и никога в името на нещо друго. Именно това ни прави щастливи. Той се придържа и към античното убеждение, че всички човешки същества, по своята природа, се стремят към щастие, а самото щастие е условие за обективно доброто съществуване на човека. Едновременно с това той разглежда самото удоволствие, което човек може да получи, не само като фактор за удовлетворяването на всякакви човешки желания, но предполага и възможността то да бъде както източник на заблуда, така и като средство за саморазрушение. С оглед на последното трябва да се каже, че Августиновото разбиране безспорно изхожда от това на древните автори, но надхвърля рамката на античната етика. Той смята, че ние не можем да бъдем сами по себе си щастливи, но можем да се надяваме да заслужим щастиято си в отвъдния живот. Тъкато щастиято е дар на Божията благодат, така също то е и добродетел безплатен подарък и никой не може да го спечели чрез собствените си природни усилия или независими заслуги. Накрая, Августин твърди, че всички истински добродетели се коренят в Божието милосърдие.³

Трябва да се има предвид обаче, че паралелът с Платон не е пълен, пък и не би могъл да бъде с оглед на различията в епохите, а и с оглед на оригиналността на творчеството на самия Августин. Различия между двамата философи например се наблюдават при интерпретацията на проблема за отношението между душата и тялото на човека. Докато Платон пише за вселяването на душата в човешкото тяло, след като преди това, поради безсмъртния си характер, тя е пребивавала в света на идеите, което предполага в определени случаи несъответствие между

душа и тяло, то Августин смята, че съществува хармония между тях. Тази хармония присъства и в неговата интерпретация на сътвореното, на реда на съществуващото. Обвързването на двата „типа“ хармония, дава възможност да се обсъжда проблема за наличието на пряка връзка между въпросите за сътвореното и човека, който е част от това творение. Августиновото мислене е изплетено от съвместността на идеята за йерархичния, степенния ред на битието и непрекъснато противостоящите си в него антитези (добро-зло), създаващи в своята заедност енергийните пунктове, крепящи въздигащия се в него космос.⁴ Самото творение, според Августин има поредица от характеристики. На първо място то е Божие творение. Волята Божия е причина на небето и земята и затова волята на Бога е по-голяма от небето и земята.⁵

На второ място трябва да се посочи, че творението съществува във времето, която характеристика при Августин се отличава от тази на неоплатониците, които интерпретират светът като вечен. Светът съществува във времето, той е нещо преходно, според Августин, но има своята причина извън себе си, във вечността. На проблема за времето Августин отделя достатъчно сериозно внимание в XI книга в „Изповеди“. Там той поставя въпросите за съществуването на минало, настояще и бъдеще, като неотменна част от понятието за време. Августин издига идеята за времето като субективен феномен. От тази гледна точка вече бихме могли да говорим за релацията сътворено-време. В процеса на анализа на тази релация Августин издига идеята, че когато казваме, че Бог е създал времето от нищото, ние говорим само от индивидуална гледна точка. В действителност, Бог съществува извън времето, във вечността.

Човекът

Последният, но най-важен елемент от философската мозайка на анализа на творението е човекът. Човекът е сътворен от Бога, той е потопен във времето и ограничен от него, но това не означава, че той е изцяло зависим от Бога, времето и предопределеността, защото Бог, според Августин, е дал най-важното на човека – неговата свобода. Тази свобода се изразява най-вече в свободата на волята на човека. Е. Жилсон поставя риторичният въпрос: може ли изобщо да се говори за свобода?, след което развива идеята на Августин, според която фактът, че

благодатта дава на свободната воля всичко, все пак не сменя съществуването на свободната воля. Напротив, тя трябва да е налице, за да може да възприема. Бог ѝ дарява това, което тя трябва да върши, но то се върши от свободната воля.⁶

Свободата на човешката воля

Идеята за свободата на човешката воля Августин развива в две посоки, които Хайнцман описва по следния начин: „Решението за противопоставяне на Бога не отменя свободата като формална способност, тя обаче бива ограничена до определени съдържания. Свободата за висше осъществяване на собствената същност в Бога се изгубва и вече не може да бъде постигната от човека сам по себе си.

Сравнението, според което благодатта се отнася към свободата на волята аналогично на отнесеността на просветлението към познанието, изразява доста сполучливо обсъжданото съдържание. Така се онагледяват непосредствено вътрешната връзка между благодат и свобода, единството между теология и философия, приоритет на Божието действие.⁷

Важен елемент от анализа на проблема за свободата е въпросът за избора. Изборът на човека да преценява и да бъде съдник на собствените си действия е в неговите собствени ръце.

Любовта и мястото

В горния контекст мисълта на Августин, която цитирахме по-горе, а именно:

Теглото ми е моята любов –

тя ме носи, накъдето и да се нося.

съдържа в себе си метафората на „теглото”, която е натоварена с многосмислово съдържание. В тази метафора е вложена идеята за това, че всяко нещо, в преследването на собствените си природни цели, търси своето собствено място в йерархичния ред на взаимно свързаните помежду си неща и, постигайки го, достига до покой и удовлетворение. В тази мисъл Августин влага собствената си идея за това, кои са движещите сили на човешката природа – желанията и наклонностите, които са обозначени с понятието „любов”. Той разглежда тези движещи сили като динамични и смята, че те са вътрешни, иманентни,

въплътени в човешката природа, поради което ги уподобява на физическото тегло. Нещо повече от една страна, чрез горната мисъл и в контекста на анализа на творението и неговия творец, мислителят внушава идеята за мястото на всяко Божие творение в общия ред на сътвореното, за „теглото”, което то е получило от Създателя и, което определя параметрите на „присъствието” му в света. По този повод Августин се обръща към Бога: „Кому да кажа, как да кажа за тежнението на страстта към стръмнината на бездната – и за лекотата на любовта чрез твоя дух, който се носеше над водите. И двете са чувства и двете са любов – и нечистота на нашия дух, който се стича надолу от любов към земните грижи – и светостта на твоя дух, издигащ ни нагоре чрез любовта към безметежността, за да се въздигната сърцата ни благодарение на тебе горе, където твоя дух се носеше над водите – зад а достигне до стоящия над нас покой, след като е преминала душата ни през водите, които са без субстанция.”⁸

От друга страна обаче, Августин въвежда идеята за разликата между човека и всички останали творения. Теглото, т.е. мястото на човека в Божието творение е определено, но то не е фатално предопределено така, че човек да бъде жертва на собственото си тегло, както е например при камъка, който пада по необходимост или огъня, който се издига по необходимост. „Човек не е жертва на неговото „тегло” по начина по който камъка е. В два аспекта човек се различава от този модел: той е много по-сложен, има много повече желания от различен характер отколкото простото тегло на камъка.”⁹ Ето защо „да се желае, означава да си свободен. Свободната воля обаче не описва същото, което е и „свобода”. В човека има свободно желание, доколкото има свободна воля, а то ще рече свободен избор. Този свободен избор се осъществява въз основа на определени мотиви. Падащият камък не избира; той не е свободен. Някаква воля, която би избирала без мотиви, би била също така несвободна, или по-точно – би била нещо безсмислено, непонятно.¹⁰ За разлика от всички други творения, Бог е надарил човека със свободата на избора и волята, която му позволява да следва своите импулси, желания и стремежи. Нещо повече, Августин е твърде близко до идеята за известно отъждествяване на човека с волята. В произведението си „За Божия град” той заявява, че волята е налична във всички; понеже всеки един не е нищо друго, освен воля”.¹¹

Свободата на избора прави човека подобен на Бога, доколкото последния го е създал по свой образ и подобие, но не го издига в ранг на Бог. Тя не е несъвместима с Божието предсказание на всички действия или събития. Така се оказва, че всеки човек, независимо от това, че е създаден от Бога, не е лишен от свободен избор, но едновременно с това, той не е и независим от Божественото предопределение. „При това положение е редно да се приеме, че свободния волеви избор на човека се включва в провидения от Бога ред на причините и че тъкмо така самата воля има битие. Но тя не би била воля, ако не е във властта на човека.”¹² Нещо повече, Бог е способен да предвижда акта на избора на човека, а този избор се насочва както от волята и желанията на човека, така и от натиска на необходимостта. Ето защо, от това, че Бог предвижда какво ще се случи, не означава, че по необходимост следва, че то ще се случи така, че да изключва свободния избор на човека. Бог е способен да предвижда акта на избора не по-малко, отколкото действията, извършени под въздействието на необходимостта. Това е ключов момент в разбирането на цялата Августинова теория за предопределението, която впоследствие е предизвикала твърде много затруднения в интерпретацията ѝ. Човек е свободен, в смисъл, че предвиждането от Бога на неговите действия не са определени по природа. „Само свободният волеви избор може да отвори пред човека пространства за разгръщането на една нова екзистенция и само чрез него това е изцяло в негова власт”.¹³ Но човешкото поведение е формирано на различни нива. Едното ниво е природното, необходимостта, „теглото”, както се изразява Августин, което го тегли към неговото място в света. Другото ниво е различно от необходимостта, то е „доброволното”, съзнателното, което се определя от човешките чувства, желания, намерения, влечения и импулси. Тези две нива могат да влязат в различни отношения помежду си, които могат да варират от конфликт до хармония. В няколко от своите произведения Августин отделя специално внимание на проблема за предвиждането на Бог и свободния избор на човека. Въпреки Божественото предзнание на всичко, идващо с бъдещето, човекът греша доброволно и значи бива справедливо наказан за греховете си и по право праведниците получават отплата.¹⁴

Любовта и доброто

В интерпретацията на това сложно отношение Августин въвежда и понятието „любов”. Волята е любов. Тя е любов, която регулира решаването на проблемите. Но тази любов има още едно измерение, което има морален характер и в този смисъл тя може да бъде добра или лоша, или още по-точно – морално добра и морално лоша. Затова Августин обръща специално внимание на безпокойството в любовта и апелира към Бог: „Дай покой на любовта ми, а не труд”, защото любящото същество трябва да люби, т.е. да се стреми към доброто или към злото.¹⁵ Ето защо, каквото става от любов, става от радост.¹⁶ Именно в това се изразява и несъвършенството на човека, на което Августин обръща специално внимание в „Изповеди”, където пише: „... на Тебе, съвършения, не Ти се нрави тяхното съвършенство, но то е с цел да ги усъвършенстваш и да Ти се понравят ...”¹⁷ Така несъвършенството на човека, в комбинация със свободата на волята, с която Бог е дарил човека, може да бъде източник както за неговото морално падение, така и за неговото усъвършенстване, което Бог е вложил като възможност в своето творение.

Блаженството

По тази втора линия Августин търси и целта на човешкото съществуване, обявявайки за такава цел търсенето и достигането от човека на блаженството. А това блаженство е възможно да се открие и достигне само и единствено в стремежа към достигането на Бог. Блаженството е и цел на философията, според християнския мислител. То е пълното удовлетворение от човешката природа. Блаженият живот се състои в постигането на хармонията във всички действия на човека. В това определение се поставя акцента върху същността на човешката природа, която, бидейки рационална, изразява разумния ред. Но това е само едната посока на човешката свободна воля и свободно решение. Другата посока е диаметрално противоположна. Августин подчертава, че човек може да вземе и решение, което да не е насочено към стремеж към истинското щастие. Това линията на злото, която е опозиция на доброто.

Добрата и злата воля

На редица места Августин специално и подробно се спира на проблема за добрата и злата воля. Така например в „За християнското учение” той отбелязва, че при наслаждението волята се обръща към един предмет от любов към самия този предмет,¹⁸ а също и, че това за да го използва за себе си, за своите цели.¹⁹ Както отбелязва Е. Жилсон, Св. Августин добавя още нещо, за целите на любовта, защото уподобяването с нещо за някаква образна цел означава злоупотреба с него.²⁰

Аврелий Августин разработва и проблема за злата воля. Той се интересува специално от проблема в какви случаи волята става зла. Неговият отговор е в унисон с този, който дава и на проблема за това кога волята става добра – една воля става зла тогава, когато се обръща към злото. Тук обаче трябва да се отбележи, че за християнския мислител волята не се устремява към злото като някакъв камък, който пада „естествено”, а свободно, тъкмо като воля, която не е длъжна да пада.²¹

Добродетелта като ред на любовта

Тези мисли на Августин го водят до важен извод относно волята, който се отнася до това, че възможността на волята да стане както добра, така и зла предполага, че тя, сама по себе си, не е нито добра, нито зла, а става такава съобразно свободния избор на човека, съобразно предмета на този избор и онова, за което тя ще се използва. Освен това, те му дават възможност за интерпретация на връзката между блаженството и хармонията и водят до етическите категории за добро и зло. Добродетелта, според Августин, е начин да живееш добре и правилно. Освен това философът интерпретира добродетелта като ред на любовта. В своето произведение „За християнското учение” той определя праведния човек като такъв, който цени нещата заради тяхната истинска стойност, който е подредил любовта, което го предпазва от обичането на това, което не трябва да бъде обичано или от необичането на това, което трябва да бъде обичано, от предпочитането на това, което трябва да бъде обичано по-малко, от обичането еднакво на това, което трябва да бъде обичано по-малко или повече.²²

Той дефинира праведния човек като човек, който оценява нещата с тяхната истинска стойност, който е подредил любовта така, че тя го предпазва от любов към това, което не трябва да бъде обичано или необичане на това, което трябва

да бъде обичано, или от това, което трябва да бъде по-малко обичано. Августиновата етика обаче не е затворена само в моралните отношения. Зад нея стои класическата картина на света, която той описва, на подредената космическа йерархия, която определя степените на действителната ценност и стойност на нещата, които трябва да бъдат обичани, а също и тяхната йерархия. Следвайки своите предшественици-класици и най-вече Цицерон Августин дефинира добродетелта като предразположеност на разума, чрез която тя се съгласува с природния ред и причината. Обективният ред на природата или причината е моделът, който може да бъде олицетворение за човека като действаща сила. Моделът, според който човешката дейност се нуждае от подчинение, също се нарича право или закон от Августин. Ето защо философът прави разлика между това, което е просто по природа и това, което е по навик или спрямо човешката традиция.²³ Августин бил убеден, че зад човешкия закон стои вечният закон, на който ние се позоваваме, когато критикуваме предписанията на човешките закони. За разлика от човешкия закон, вечният закон е необходим и обхваща всички сфери на човешката дейност.

Мяст от о на човека

Анализът на цитираната вече мисъл на Августин от XIII книга на „Изповеди” в пълния контекст на неговото разбиране за творението на Бога, за йерархията в света, за понятието „любов” в неговото разбиране, за свободната воля и за добродетелта показва, че философът поставя акцент върху свободната воля на човека, която го следва неотлъчно в неговия земен път. Самата воля се задвижва от привличането на човека към неговото място сред всички неща в творението. А всяко сътворено нещо си има своето място, което се определя от неговата тежест съобразно другите неща съществуващи в сътвореното. По този начин огънят се стреми чрез своята тежест нагоре, а земята – надолу; водата и въздухът се намират по средата между огъня и земята. Тежестта на човека се определя от неговата воля, а последната – от нейната любов. Така мястото на човека в творението, което се символизира от неговото тегло не е строго фиксирано и фатално предопределено от сляпата необходимост. То е белязано с печата на свободната воля, която изисква от човека взимането на решение. Волята е любовта, която е белязана от мислите и действията на човека, които имат

морален характер и клонят към доброто или към злото. Затова любовта следва и ще следва земният път на човека, накъдето и да е насочен той. А накъде е насочен, какви са преходите от добро към зло и обратно, накъде се носи не само човекът, но и човечеството – това са въпроси, на които Августин се опитва да си отговори в последващите „Изповеди” свои произведения. Нещо повече християнският мислител пояснява, че Бог може да склони човешката воля към добро или зло и същото време съди според свободно извършените от човека лични дела.

В този смисъл цитираната мисъл на философа е своеобразна програма за бъдещи научни търсения и едновременно с това техен принципен фундамент, върху който ще бъде достроена сградата на творческите усилия на мислителя. Сграда, започнала с философските съмнения на автора и философските му построения и постепенно издигнала се до твърдата вяра в правотата на християнството, до моралните му измерения и възгледът за социума.

В историята на философията се срещат мислители, интересът към които е нестихващ, независимо от вектора на епохата и злобата на деня. Поводите за този интерес са различни, но причината е винаги една и съща – неизчерпаемостта на богатството на техните идеи, в което винаги може да се открие нещо интересно, нещо дълбоко, нещо ценно. Сред тези мислители безспорно се нарежда и Аврелий Августин – мъдрецът, живял на границата между две епохи; човекът, чиято биография е пълна с превратности, достойни само за драмата на живота; философът, задал параметрите на мисълта на цяла една епоха; мислителят, в творчеството на който винаги може да се открие нещо ново.

БЕЛЕЖКИ

1. Августин А. Изповеди. Изд. Изток – Запад, С., 2006, с. 346 (кн. XIII, IX, 10).
2. Бояджиев Ц. Августин и Декарт. Изд. „Св. Климент Охридски”, 1992, стр. 20-21.
3. Вж. *Medieval Philosophy Essential Readings with Commentary Edited by Gyula Klima with Fritz Allhoff and Anand Jayprakash Vaidya* First published 2007 by Blackwell Publishing Ltd.
4. Каприев Г. Августин. Изд. ЛИК, 1996, с. 55.
5. Augustinus A. DeGenesiscontraManich., I 2,4. <http://www.augustinus.it/latino/index.htm>

6. Жилсон Е., Бьонер Ф. История на християнската философия. Изд. Идея. С., 1999, с. 232.
7. Хайнцман Р. Философия на Средновековието. Изд. ЛИК, 2000, с. 115.
8. Августин А. Изповеди. Изд. Изток – Запад, С., 2006, с. 344 (кн. XIII, VII, 8).
9. The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy, Cambridge Histories Online © Cambridge University Press, 2008.
10. Жилсон Е., Бьонер Ф. История на християнската философия. Изд. Идея. С., 1999, с. 232.
11. Augustinus A. Deciv. Dei, 14, 6.
12. Каприев Г. Августин. Изд. ЛИК, 1996, с. 55.
13. Augustinus A. Delib. arb. 3, 3. <http://www.augustinus.it/latino/index.htm>
14. Augustinus A. Deciv. 5,9; Conf. 7,5; Delib.arb.3, 8-11.
<http://www.augustinus.it/latino/index.htm>
15. Augustinus A. Enarrat. InPs., 31, 2, 5. <http://www.augustinus.it/latino/index.htm>
16. Augustinus A. Debono viduit., 21, 26. <http://www.augustinus.it/latino/index.htm>
17. Августин А. Изповеди. Изд. Изток – Запад, С., 2006, с. 342 (книга XIII, IV, 5).
18. Augustinus A. Dedoctr. Chr., 1, 4, 4. <http://www.augustinus.it/latino/index.htm>
19. Пак там.
20. Жилсон Е., Бьонер Ф. История на християнската философия. Изд. Идея. С., 1999, с. 232.
21. Augustinus A. Delib. arb., 2, 19, 52-53. <http://www.augustinus.it/latino/index.htm>
22. Augustinus A. Dedoctrinachristiana (PL 34.29, PL 33.163).
23. Augustinus A. Dediv.qu. LXXXIII.31.I (PL 40.20).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Августин А. Изповеди. Изд. Изток – Запад, С., 2006.
- Бояджиев Ц. Августин и Декарт. Изд. „Св. Климент Охридски”, 1992.
- Жилсон Е., Бьонер Ф. История на християнската философия. Изд. Идея. С., 1999.
- Каприев Г. Августин. Изд. ЛИК, 1996.
- Хайнцман Р. Философия на Средновековието. Изд. ЛИК, 2000.
- Augustinus A. Debono viduit. <http://www.augustinus.it/latino/index.htm>
- Augustinus A. Deciv. Dei.
- Augustinus A. Dediv.qu. (PL 40.20).

- Augustinus A. Dedoctr. Chr. <http://www.augustinus.it/latino/index.htm>
- Augustinus A. DeGenesicontraManich. <http://www.augustinus.it/latino/index.htm>
- Augustinus A. Delib. arb. <http://www.augustinus.it/latino/index.htm>
- Augustinus A. Enarrat. InPs., 31, 2, 5. <http://www.augustinus.it/latino/index.htm>
- THE CAMBRIDGE HISTORY OF LATER GREEK AND EARLY MEDIEVAL PHILOSOPHY Cambridge Histories Online © Cambridge University Press, 2008.
- Medieval Philosophy Essential Readings with Commentary Edited by Gyula Klima with Fritz Allhoff and Anand Jayprakash Vaidya First published 2007 by Blackwell Publishing Ltd.